

Jan Święch

Uniwersytet Jagielloński

Od niechęci do akceptacji. Instytucje kultury jako motor zmian mentalnych społeczności lokalnych — przypadek Kłóbki

W 1979 r. przedstawiono do zatwierdzenia Zespołowi Doradczemu ds. Muzeów Skansenowskich przy Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki koncepcję muzeum na wolnym powietrzu, do którego planowano translokować ponad sześćdziesiąt najcenniejszych obiektów budownictwa wiejskiego dwóch regionów etnograficznych — Kujaw i ziemi dobrzyńskiej. Jej program szczegółowy zakładał odtworzenie zespołu budownictwa dworskiego, zespołu budownictwa sakralnego, sektorów budownictwa chłopskiego wspomnianych regionów, w ramach których usytuowane miały być również budynki życia społecznego — karczma i remiza, budynki przemysłu i rzemiosła wiejskiego: wiatraki, młyn wodny, kuźnia, pracownia garncarska, olejarnia i torfiarnia [Święch 1986a: 179-199].

Długotrwałe poszukiwania terenu, na którym można by zrealizować starannie opracowany projekt (pierwsza lokalizacja muzeum we wsi Skoki Duże nie spełniała odpowiednich warunków ze względu na zbyt wysoki poziom wód gruntowych oraz wiosenne wylewy Wisły) zakończyły się dopiero w 1983 r. Zapadła wówczas decyzja, że Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny Oddział Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku zostanie zlokalizowany w wsi Kłóbka. W skład przydzielonego blisko trzynastohektarowego terenu, wszedł zachowany, chociaż wyma-

Il.1. Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce. Dwór. Fot. J. Świąch.

gający dużych prac rewaloryzacyjnych, kompleks dworsko-parkowy¹. Na ten niezwykle aspekt lokalizacji, w którym połączono dwie formy ochrony budownictwa wiejskiego — muzeum typu skansenowskiego z „in situ”, zwracali uwagę wybitni przedstawiciele środowisk: nauki, muzealnictwa oraz służb konserwatorskich [Świąch 1986b: 302].

Kłóbka położona w południowo-wschodniej części Kujaw jest miejscowością o niespotykane bogatej panoramie kulturowej i krajobrazowej. Początki tutejszej parafii p.w. Świętego Prokopa sięgają zapewne XIII stulecia [Nowak 1991: 18, 26] natomiast w świetle tradycji pierwszy kościół w Kłóbce miał powstać już połowie XII wieku [*Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* 1883: 175]. Pierwszym źródłem pisanim mówiącym o tutejszym kościele

¹ W latach 2011-2015 przeprowadzono rekonstrukcję dworu i odtworzono jego wnętrza dla okresu międzywojennego. Przeprowadzono również pełną rewaloryzację parku dworskiego oraz renowację stawu wraz z urządzeniami jazu młyńskiego. Prace te finansowano z funduszy: Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego, Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Kujawsko-Pomorskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych We Włocławku [Nowakowski, Świąch 2015: 205-220]. W latach 2019-2022 przeprowadzono prace rekonstrukcyjne i adaptacyjne zabytkowego spichlerza dworskiego, w którym znalazły się: sala wystawowa, konferencyjna oraz zaplecze obsługi multimedialnej i gastronomicznej. Prace finansowano z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego [Nowakowski, Sutkowska 2022: 1-10].

Il.2. Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce. Dwór, fragment salonu. Fot. J. Świąch.

jest wykaz parafii diecezji włocławskiej z lat 1325–1327. Wiadomo również, że przed 1448 r. w Kłóbce istniało fortalicjum w formie „dworu na kopcu za przekopem”. Funkcjonowało ono do połowy XVII stulecia [Horbacz 1991: 144-159]. Do naszych czasów zachował się zarys szanca określany jako dawne grodzisko. Zapewne w końcu XVII w. na wschód od kopca, na sąsiadującym wzniesieniu został wybudowany nowy dwór [Kajzer 1991: 182]. Od czasu średniowiecza poniżej dworu na spiętrzeniu rzeczki Lubieńki działał młyn wodny. Taka panorama kulturowa z kościołem, grodziskiem i założeniem dworskim (dwór wzniesiono ok. 1850 r. przez Lucjana Orpiszewskiego), a także folwarcznym i parkowym, położonymi na sąsiadujących ze sobą wzniesieniach oraz ulokowanym poniżej młynem wodnym, zachowała się do naszych czasów.

Po 1984 r. krajobraz kulturowy Kłóbkki wzbogacano kolejnymi obiektami budownictwa chłopskiego, translokowanymi na teren Kujawsko-Do-

brzyńskiego Parku Etnograficznego, którego pierwszą część ekspozycji udostępniono zwiedzającym w 1993 r. [Świąch 2001:53-72]. Tym samym powstał unikalny kompleks obejmujący zabytkowy kościół i założenie dworsko-parkowe oraz zrekonstruowaną wieś skansenowską².

Pracownicy Muzeum jeszcze przed ostateczną decyzją lokalizacyjną uznali, że przy tak dużej inwestycji kultury, należy przeprowadzić szeroką akcję informacyjną i konsultacyjną ze społecznością Kłóbki i jej okolic. Na pierwsze spotkanie z mieszkańcami, które zorganizowano w sali Gminnego Domu Kultury w Kowalu, muzealnicy przygotowali wystąpienia i prezentacje na temat potrzeby ochrony kultury ludowej oraz najpełniejszej w tym zakresie formuły — jakim są muzea na wolnym powietrzu, nazywane potocznie skansenami. Te ideologiczne i głęboko humanistyczne wykłady, spotkały się jednak z zupełnym brakiem zrozumienia, a nawet agresją. Ogromną większość na tymże spotkaniu stanowili mężczyźni, którzy przedstawiony projekt ocenili jako „niepotrzebny” i będący „przykładem marnowania publicznych pieniędzy”. Podnoszono natomiast potrzeby budowy nowej drogi, remizy strażackiej, mieszkań dla nauczycieli czy też sklepu.

Pierwsza nieudana próba nie zniechęciła włocławskich muzealników. Zaproponowali oni szkołom podstawowym w Kłóbce i okolicznych wioskach, cykl prelekcji dla uczniów, poświęconych niezwykłości kultury ludowej Kujaw oraz projektowi muzeum, które w atrakcyjny sposób ową kulturę mogłoby prezentować. Głębsza dyskusja z młodzieżą miała być prowadzona nadal przez nauczycieli, już bez udziału muzealników, na kolejnych lekcjach. Należy podkreślić, że nauczyciele do projektu utworzenia muzeum na wolnym powietrzu podeszli z ogromnym zrozumieniem lub wręcz z entuzjazmem jak miało to miejsce w Szkole Podstawowej w Kłóbce. Ta właśnie Szkoła stała się miejscem kolejnych spotkań z miejscową ludnością. Za namową nauczycieli na spotkanie zaproszono kobiety, znane z dużej aktywności w działalności społecznej. Program spotkań przygotowano tak, aby prezentować nie tylko ideologiczne aspekty przyszłego muzeum,

---

² W latach 1984–2018 na teren muzeum na wolnym powietrzu w Kłóbce translokowano dziewiętnaście obiektów dużej architektury wiejskiej: spichlerz-wozownia-torfiarnia z Rakutowa, chałupę podcieniową z Kamiennego Smuga, stodołę z Kowala, spichlerz z Rakutowa, chałupę podcieniową z Pułkowa Wielkiego, wiatrak słupowy z Zadusznik, karczmę z Pułkowa Wielkiego, oborę ze Skoków Dużych, stodołę ze Skoków Dużych, młyn wodny z Rakutowa, stodołę z Jankowa, oborę z wozownią i torfiarnią z Zambrzycy, kuźnię z Chełmiec, pracownię garncarską z Lubienia Kujawskiego, chałupę z Zalesia, oborę z olejarnią z Rakutowa, remizę z Czapli, szkołę z Nowin, kościół z Brzeźna. Wszystkie obiekty posiadają pełną aranżację wnętrz.

Il.3. Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce. Zagroda kujawska. Fot. J. Święch.

Il. 4. Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce. Zagroda dobrzyńska. Fot. J. Święch.

ale również korzyści jakie przyniesie inwestycja dla lokalnej społeczności w postaci: nowych miejsc pracy, kolejnych inwestycji usługowych, budowy kanalizacji, oczyszczalni ścieków, wodociągów, chodników itp. Złożono też obietnicę, że na etapie prac budowlanych, zatrudniani będą przede wszystkim miejscowi rzemieślnicy, a w przyszłości również pracownicy obsługi technicznej i przewodnickiej muzealnej placówki.

O ile zabiegi te nie przyniosły, na pierwszym etapie budowy muzeum, efektu powszechnej akceptacji inwestycji, o tyle większość mieszkańców z pozycji jednoznacznie niechętniej, przeszła na stronę obserwatorów i komentatorów postępu prac i realizacji deklarowanych obietnic.

Proces pierwszego etapu budowy Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce, przypadał na trudne lata kryzysu gospodarczego w kraju. Prace wprawdzie wolno, ale systematycznie były kontynuowane. Prawdziwy przełom w postrzeganiu Muzeum przez miejscową ludność, nastąpił dopiero po otwarciu pierwszego etapu realizacji w 1993 r. I tak, z jednej strony zwiększono zatrudnienie w Muzeum — obsługa i dozór ekspozycji, z drugiej zaś, pojawiły się możliwości prywatnej inicjatywy — obsługi dużej liczby zwiedzających poprzez tworzenie punktów małej gastronomii, wytwórczości pamiątkarskiej itp. Szybko też pojawiły się kolejne inwestycje recepcyjne — parking, chodniki, ale też sieć wodociągowa, kanalizacyjna, oczyszczalnia ścieków, modernizacja remizy strażackiej czy oświetlenie dróg i chodników.

Wspomniane powyżej korzyści związane z powstającym Muzeum, przełożyły się na proces głębokich przemian mentalności lokalnej społeczności w szczególności zaś, mieszkańców Kłóbki. Przeprowadzone badania ankietowe wykazały:

- pełną akceptację mieszkańców dla inwestycji kultury i zrozumienie, że dynamiczny rozwój wioski związany jest z interesującym nas projektem. *„Muzeum zmieniło nasze życie w Kłóbce i jest to życie lepsze, życie bez kompleksów”.*
- napływ turystów krajowych i zagranicznych podbudował poczucie dumy z miejsca pochodzenia i zamieszkania. *„Kłóbka jest obecnie znaną miejscowością w Polsce i świecie. Dawniej mogłam wyjść do sklepu w szlafroku i wałkach na głowie. Dzisiaj muszę się odpowiedni ubrać i zrobić, bo co by o nas opowiadali turyści gdyby mnie zobaczyli taką nie gotową”.*
- reanimację świadomości i swojskości kulturowej. *„To jest nasze Muzeum o nas o naszych pradziadach i rodzicach. I do niego przyjeżdżają ludzie z całej Polski i podziwiają tą naszą kulturę”.*

Potwierdzeniem tych przeobrażeń są dary obiektów ruchomych, przekazywanych dla Muzeum oraz głębokie nostalgiczne przeżycia, wyrażone

wpisami do Księgi Pamiątkowej Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce. „*Skansen w Kłóbce budzi we mnie najmielsze wspomnienia z czasów mojej młodości. Jestem bardzo wdzięczna Jance (była właścicielka terenu, na którym znajdują się sektory budownictwa chłopskiego), że przyczyniła się w dużym stopniu do jego powstania — na jej ojcowiznie powstał on*” [Eichstaedt, Święch 1998: 61].

Muzeum na wolnym powietrzu w Kłóbce jest wciąż na etapie rozbudowy. Przygotowywane są dokumentacje dla kolejnych translokacji zabytkowych obiektów budownictwa chłopskiego na jego teren oraz rozbudowy zespołu recepcyjnego i pracy dydaktycznej. Placówka ta potwierdza jak ogromną rolę pełnią muzea regionalne w budowaniu społecznych więzi w niewielkich miejscowościach. Najczęściej mówiąc o wkładzie muzealnictwa w rozwój społeczny i gospodarczy kraju, odwołujemy się do dużych ośrodków miejskich i wielkich realizacji interesujących nas instytucji. Stają się one jednak tylko kolejną ofertą atrakcji turystycznej. Tymczasem na „prowincji”, chociaż twierdzę, że jest to obecnie pojęcie bardziej mentalne niż geograficzne, zachodzą dzięki muzeom niezwykle i głębokie zmiany w mentalności ludzi, przekładające się na budowanie nowej, głębokiej tożsamości, która upodmiotowiła owe małe lokalne społeczności. W kulturowych praktykach muzealnych manifestują: „jesteśmy”, „jesteśmy otwarci”, „mamy coś ciekawego do zakomunikowania i zaoferowania”. Otwierają one też ogromny potencjał miejscowej aktywności, głębokiej refleksji nad swoją tożsamością i chęci zmiany swojej „małej ojczyzny”.

Bibliografia

Eichstaedt Jarosław, Święch Jan

- 1998: *Uwagi o postrzeganiu ekspozycji w muzeum pod otwartym niebem*, „Wyznania i Perswazje”, t. 1, s. 55-62.

Horbacz Tadeusz J.

- 1991: *Dwór na kopcu w Kłóbce, gm. Lubień Kujawski, woj. Włocławskie*, [w:] Horbacz T., Kajzer L., Nowak T., Wojda L. (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 144-159.

Kajzer Leszek

- 1991: *Dwory „zwyczajne” i „obronne” Kowalskiego*, [w:] Horbacz T., Kajzer L., Nowak T., Wojda L. (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 178-203.

Nowak Tadeusz

- 1991: *Zarys dziejów powiatu kowalskiego do końca XVIII wieku*, [w:] Horbacz T., Kajzer L., Nowak T., Wojda L. (red.), *Siedziby obronno-rezydencjonalne w powiecie kowalskim na Kujawach w XIII–XVIII wieku*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 19-58.

Nowakowski Piotr, Jan Święch

- 2015: *Kujawko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce. Rewaloryzacja Zespołu dworsko-parkowego. Stan obecny i planowane działania*, „Acta Scansenologica”, t.11, s. 2005-2019.

Nowakowski Piotr, Eliza Sutkowska

- 2022: *Spichlerz dworski w Kłóbce*, Włocławek, s. 1-10.

Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich

- 1883: Sulimierski F., Chlebowski B., Walewski W. (red.), t. 4, Warszawa: Nakładem Filipa Sulimierskiego i Władysława Walewskiego.

Święch Jan

- 1986a: *Skansen Kujaw i Ziemi dobrzyńskiej w Kłóbce*, „Acta Scansenologica”, t. 4, s. 179-200.
 1986b: *Kronika 1983*, „Acta Scansenologica”, t. 4, s. 301-314.
 2001: *Kujawsko-Dobrzyński Park Etnograficzny w Kłóbce*, „Acta Scansenologica”, t. 8, s. 53-72.

Jan Święch

From dislike to approval. Cultural institutions as a key driver in changing the way local communities think — a case of Kłóbka

The Ethnographic Park of Kujawy and Dobrzyń Land in Kłóbka confirms the importance of regional museums in building social bonds in small localities. Talking about the contribution of museology to social and economic development of the country, we usually think about big urban centres and huge projects. However, thanks to cultural investments, in the “provinces” there have been deep changes in the mindset of people, which result in building new deep identity which empowered those small local communities.

Keywords: Kłóbka, open-air museum, change of mindset, revival, cultural familiarity, cultural practice, cultural identity, bond, local community.